

УДК 343.98:343.148:34376

М. В. Нечеснюк, науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії з проблем
експертно-криміналістичного забезпечення
Навчально-наукового інституту № 2
Національної академії внутрішніх справ

ЩОДО УЧАСТІ СПЕЦІАЛІСТА В РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ З УМИСНИМ ЗНИЩЕННЯМ ЧИ ПОШКОДЖЕННЯМ МАЙНА ШЛЯХОМ ВИБУХУ

Висвітлено окремі питання застосування спеціальних знань під час розслідування умисного знищення або пошкодження чужого майна шляхом вибуху. Акцентовано увагу на ролі і місці спеціалістів під час огляду місця події при розслідуванні зазначених злочинів. Виокремлено ключові причини неналежного рівня надання допомоги спеціалістів під час проведення відповідних слідчих (розшукових) дій.

Ключові слова: кримінальне провадження, злочин, умисне знищення або пошкодження майна, слідчі (розшукові) дії, судова експертиза, спеціаліст, вибух.

Освещены отдельные вопросы применения специальных знаний при расследовании умышленного уничтожения или повреждения чужого имущества путем взрыва. Акцентируется внимание на роли и месте специалистов при осмотре места происшествия при расследовании указанных преступлений. Выделены ключевые причины ненадлежащего уровня предоставления помощи специалистов при проведении соответствующих следственных (разыскных) действий.

Ключевые слова: уголовное производство, преступление, умышленное уничтожение или повреждение имущества, следственные (разыскные) действия, судебная экспертиза, специалист, взрыв.

The scientific article covers separate issues of application of special knowledge in the investigation of intentional destruction or damage to another's property by explosion. Attention is paid to the role and place of specialists during the review of the place of the event in the investigation of these crimes. The key causes of the inadequate level of assistance to specialists during the conduct of investigatory (search) investigations are highlighted.

Key words: criminal production, crime, deliberate destruction or damage of property, investigators (search) actions, forensic examination, specialist, explosion.

Невдоволеність окремих верств населення політичним і матеріальним становищем в країні породжує нестабільні явища в суспільстві, результатом яких є, серед іншого, зростання кількості кримінальних правопорушень, зокрема й тих, які пов'язані із залякуванням окремих осіб (політиків, підприємців тощо), у тому числі шляхом знищення чи пошкодження їхнього майна. Так, завдяки відносній просто-

ті придбання вибухових пристроїв, що спостерігається упродовж останніх років із зрозумілих причин, збільшилася кількість злочинів, пов'язаних з їх застосуванням. Викриття та розслідування таких злочинів потребує широкого залучення спеціалістів, які володіють відповідними спеціальними знаннями для одержання доказової інформації.

Слід також зазначити, що на сучасному етапі розвитку всіх сфер життєдіяльності суспільства формування доказової бази в розкритті будь-яких правопорушень значною мірою залежить від того, чи базуються спеціальні знання на останніх досягненнях науки і техніки. Важливість застосування спеціальних знань під час розслідування злочинів, пов'язаних з умисним знищенням або пошкодженням чужого майна шляхом вибуху, пояснюється тим, що за їх допомогою можна встановити факт застосування не лише штатних, а й саморобних вибухових пристроїв. Наявність у слідчого інформації про застосований засіб вчинення злочину та вартість пошкодженого чи знищеного майна є підставою для початку кримінального провадження за ст. 194 Кримінального кодексу України (далі — КК України).

Вагомий внесок у розвиток спеціальних знань у кримінальному провадженні внесли такі відомі вчені, як Т. В. Авер'янова, Ю. П. Алєнін, В. П. Бахін, Р. С. Белкін, Т. В. Варфоломєєва, А. В. Дулов, В. А. Журавель, В. С. Кузьмічов, Є. Д. Лук'янчиков, П. Д. Нестеренко, М. І. Порубов, М. В. Салтевський, О. Г. Філіппов, М. Г. Щербаковський та ін. Однак завдання сучасного етапу розвитку суспільства в цілому та реформування правоохоронної системи зокрема потребують нових, удосконалених методів розслідування злочинів, пов'язаних з умисним знищенням або пошкодженням майна, що і послужило підставою для написання цієї статті.

Отже, метою статті є дослідження питань застосування спеціальних знань під час розслідування злочинів, пов'язаних з умисним знищенням або пошкодженням чужого майна шляхом вибуху, що сприятиме ефективному здійсненню слідчим провадження в таких кримінальних справах.

Загалом знищення майна — це доведення майна до повної непридатності щодо його цільового призначення. Унаслідок знищення майно перестає існувати або повністю втрачає свою цінність і не може використовуватися за призначенням.

Пошкодження майна визнається погіршення його якості, зменшення цінності або приведення на певний час у непридатний за його цільовим призначенням стан [1, с. 273]. Умисне знищення або пошкодження майна шляхом підпалу, вибуху чи використання іншого загальнонебезпечного способу утворює кваліфікований склад такого злочину і потребує його кваліфікації за частиною другою ст. 194 КК України.

Вибух — це знищення або пошкодження майна за допомогою застосування вибухових речовин чи вибухових предметів, вибухових пристроїв, що містять порох, динаміт, тротил, інші хімічні речовини та їх сполуки, які можуть вибухнути. Під час вибуху завжди створюється загроза життю, здоров'ю людей, знищення або пошкодження інших майнових об'єктів.

Розслідування злочинів, вчинених з використанням вибухових речовин і вибухових пристроїв, пов'язане з певними труднощами, адже зазвичай вибухи є несподіваними для оточуючих людей і складними за своїм механізмом. Крім того, через швидкоплинність вибуху суттєво ускладнюють сприйняття подій свідками і потерпілими.

Нині злочинці як знаряддя вчинення злочинів дедалі частіше обирають вибухові пристрої. Це пояснюється тим, що в цьому випадку вибух завдяки потужній руйнівній силі здатний уразити жертву на значній відстані, може бути запрограмований на певний час або ініційований будь-якими діями жертви чи радіосигналом. Після вибуху на місці події залишається мінімальна кількість як слідів самого злочинця, так і від використаного ним вибухового пристрою.

Обрання вибухового пристрою як знаряддя вчинення злочину зумовлене відносною простотою його придбання чи виготовлення, що пов'язано як з відомими подіями на Сході країни, так і з використанням вибухових речовин у гірничодобувній промисловості. Способи виготовлення саморобних вибухових пристроїв можна знайти в загальнодоступній мережі Інтернет, що не потребує спеціальних знань у сфері вибухотехніки [2, с. 45].

Обираючи певний спосіб вчинення злочинних дій для знищення чи пошкодження майна, злочинці старанно приховують злочинний характер своїх дій.

Безперечно, успіх розкриття і розслідування зазначених, як і будь-яких інших, злочинів багато в чому залежить від того, наскільки оперативно, чітко і послідовно з урахуванням сформованих слідчих ситуацій організовано і проведено необхідні слідчі (розшукові), оперативно-розшукові та інші дії.

Процес збирання доказів, як відомо, передбачає здійснення сторонами кримінального провадження певних дій: пошук, виявлення, фіксація доказової інформації, її вилучення та збереження для подальшого дослідження, оцінка та використання доказів, отриманих у процесі доказування в кримінальному провадженні, тощо.

Серед шляхів збирання доказів сторонами кримінального провадження, зазначених у ст. 93 Кримінального процесуального кодексу України (далі — КПК України), є й такі, що потребують участі спеціаліста та використання його спеціальних знань під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій, зокрема під час огляду місця події за фактами пошкодження або знищення майна [3]. Залучення спеціалістів (у контексті пошуку та фіксації джерел інформації про злочинну подію) — це не лише доцільна форма застосування спеціальних знань і технічних засобів під час провадження слідчих (розшукових) дій, але й гарантія якісного та ефективного виконання слідчим усього спектра своїх професійних обов'язків у певних умовах. Слідчий, прокурор з метою одержання допомоги з питань, що потребують спеціальних знань, згідно з частиною третьою ст. 237 КПК України може запросити спеціалістів для участі в огляді (місцевості, приміщення, речей, документів).

Після набрання чинності Законом України «Про Національну поліцію» у штатній структурі слідчих відділів (відділень) було створено підрозділи, за якими закріплено функції з техніко-криміналістичного забезпечення слідчих (розшукових) дій.

Порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події визначено відповідною Інструкцією, затвердженою наказом МВС України від 03.11.2015 р. № 1339. Згідно з цією Інструкцією сторони кримінального провадження під час досудового розслідування для надання безпосередньої технічної допомоги можуть залучати спеціалістів, а саме інспекторів-криміналістів, старших інспекторів-криміналістів, техніків-криміналістів, які входять до структури відповідних органів досудового розслідування (далі — інспекторів-криміналістів), та працівників Експертної служби МВС як спеціалістів, які володіють

спеціальними знаннями та можуть надавати консультації з питань, що потребують спеціальних знань і навичок [4].

На початковій стадії огляду місця події за фактом вибуху найважливішими завданнями є [4, с. 181]:

- попередження небезпечних наслідків вибуху;
- допомога постраждалим, з'ясування особи потерпілого;
- установлення характеру та причин вибуху;
- визначення часу, обстановки, способу та засобів вчинення кримінального правопорушення;
- виявлення даних, що вказують на особу злочинця;
- виявлення даних, що вказують на характер вини злочинця;
- фіксація матеріальної та фізичної шкоди, заподіяної кримінальним вибухом.

Загальновідомо, що огляд місця події як невідкладна слідча (розшукова) дія відіграє величезну роль у розкритті та розслідуванні таких злочинів. Своєчасний, повний і тактично правильний огляд місця події сприятиме розкриттю злочину в правильному напрямі, дозволить в подальшому побудувати правильні версії, уявити механізм вчинення злочину, виявити злочинця, запобігти вчиненню ним нового злочину, отримати важливі відомості щодо багатьох обставин, які підлягають доказуванню в кримінальному провадженні: часу, місця, способу, мотивів і цілей вчинення злочину, чинників, які сприяли його вчиненню, виду та розміру шкоди тощо.

Спеціаліст, який надає допомогу слідчому в огляді місця події, має володіти не лише спеціальними знаннями в певній галузі, а й достатніми навичками застосування їх на практиці.

Тактику слідчого огляду нині доволі докладно розроблено в криміналістичній науці і практиці, проте його значення і можливості часто-густо недооцінюють, проводять поверхнево, квапливо або просто формально [2, с. 118].

Крім того, не всі працівники підрозділів з техніко-криміналістичного забезпечення слідчих (розшукових) дій повною мірою володіють спеціальними знаннями, необхідними для повноцінного проведення огляду місця події, особливо за подією, пов'язаною з вибухом. Процес їх адаптації на призначених посадах та навчання займає значний проміжок часу.

Ще одним чинником, який може впливати на своєчасність та якість огляду місця події за такими злочинами, є те, що на сьогодні спеціалізовані пересувні лабораторії Експертної служби МВС та підрозділи вибухотехнічної служби Національної поліції України практично всі дислокуються в обласних центрах, а отже, як працівники цих підрозділів, так і пересувні лабораторії не мають змоги своєчасно прибути на місце події, особливо якщо вони знаходяться на значній відстані від місця їх дислокації [5; 6].

Першочерговою дією на місці події зазвичай є проведення працівниками пошуково-рятувальних підрозділів рятувальних робіт та ліквідація наслідків вибуху. Завдяки високій мобільності підрозділів Державної служби з надзвичайних ситуацій, відомчих аварійних служб їх працівники часто-густо розпочинають роботи на місці події задовго до прибуття слідчо-оперативної групи, підготовчий етап до виїзду на місце події якої є дещо тривалішим. Проте працівники зазначених пошуково-рятувальних підрозділів часто не мають належного обсягу криміналістичних знань і

навичок, що може призвести до безповоротної втрати певної кількості (навіть значної) речових доказів на місці події [2, с. 131].

Слід враховувати і те, що згідно з п. 6 р. 14 Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні, затвердженій наказом МВС України від 07.07.2017 р. № 575, безпосереднє обстеження місця події після отримання інформації про підготовку вибуху, незаконне поводження зі зброєю, боєприпасами, вибуховими речовинами проводять спеціалісти-вибухотехніки за участю кінолога зі спеціальним собакою з пошуку вибухівки. До прибуття спеціалістів-вибухотехніків огляд місця події (приміщення, транспорту, багажу тощо) не проводять [7].

Вирішити проблему ефективного огляду місця події можна шляхом унесення відповідних змін і доповнень до чинної законодавчої бази, що регламентує участь рятувальників усіх відомств у процесі збирання доказів на місці події і забезпечує правомірність цієї діяльності, розроблення методики навчання рятувальників основним прийомом фіксації деталей матеріальної обстановки, збереження доказової бази, безпосереднього збирання певних речових доказів, а також оснащення зазначених служб необхідними техніко-криміналістичними засобами і методиками їх використання з метою проведення робіт з пошуку та фіксації доказової інформації паралельно з проведенням пошуково-рятувальних та інших аварійних робіт на місці події [2, с. 131].

Крім того, слідчий, який керує діями слідчо-оперативної групи та іншими спеціалістами, залученими до огляду місця події, має забезпечити їх злагоджену роботу, що суттєво підвищить ефективність такого огляду.

Підсумовуючи викладене вище, слід зазначити, що проведене теоретичне дослідження розслідування злочинів, пов'язаних з умисним знищенням або пошкодженням майна шляхом вибуху, підтверджує необхідність залучення спеціалістів до оглядів місць подій для отримання найповнішої інформації про механізм і засоби вибуху, умови та обставини, за яких його готували і вчинили.

Подальше розроблення та впровадження в практичну діяльність результатів дослідження питань застосування спеціальних знань на різних етапах розслідування злочинів, пов'язаних з умисним знищенням або пошкодженням чужого майна (і не лише шляхом вибуху), дасть змогу суттєво підвищити ефективність їх розслідування, розробити конкретні методичні рекомендації щодо вдосконалення законодавчих процесуальних норм у цій сфері.

Список використаної літератури

1. *Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України* / [за заг. ред. О. Литвинова]. — М. — К. : Центр навч. л-ри, 2017. — 528 с.
2. *Слободянюк Б. К. Розслідування умисного знищення або пошкодження майна : дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.09* / Слободянюк Борис Костянтинович. — Ірпінь, 2016. — 238 с.
3. *Кримінальний процесуальний кодекс України : станом на 10 лист. 2017 р.* [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. — Офіц. вид. — Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>.
4. *Варченко И. А. Криминалистическая характеристика и особенности первоначального этапа расследования преступлений, связанных с применением взрывчатых веществ и*

взрывных устройств : дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.09 / Варченко Игорь Александрович. — Краснодар, 2002. — 231 с.

5. *Наказ* МВС України від 03.11.2015 р. № 1339 «Про затвердження Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1392-15>.

6. *Наказ* Національної поліції України від 25.08.2016 р. № 760 «Про затвердження положення про Департамент вибухотехнічної служби».

7. *Наказ* МВС України від 07.07.2017 р. № 575 «Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17>.

Стаття надійшла до редакції 26.01.2018 р.